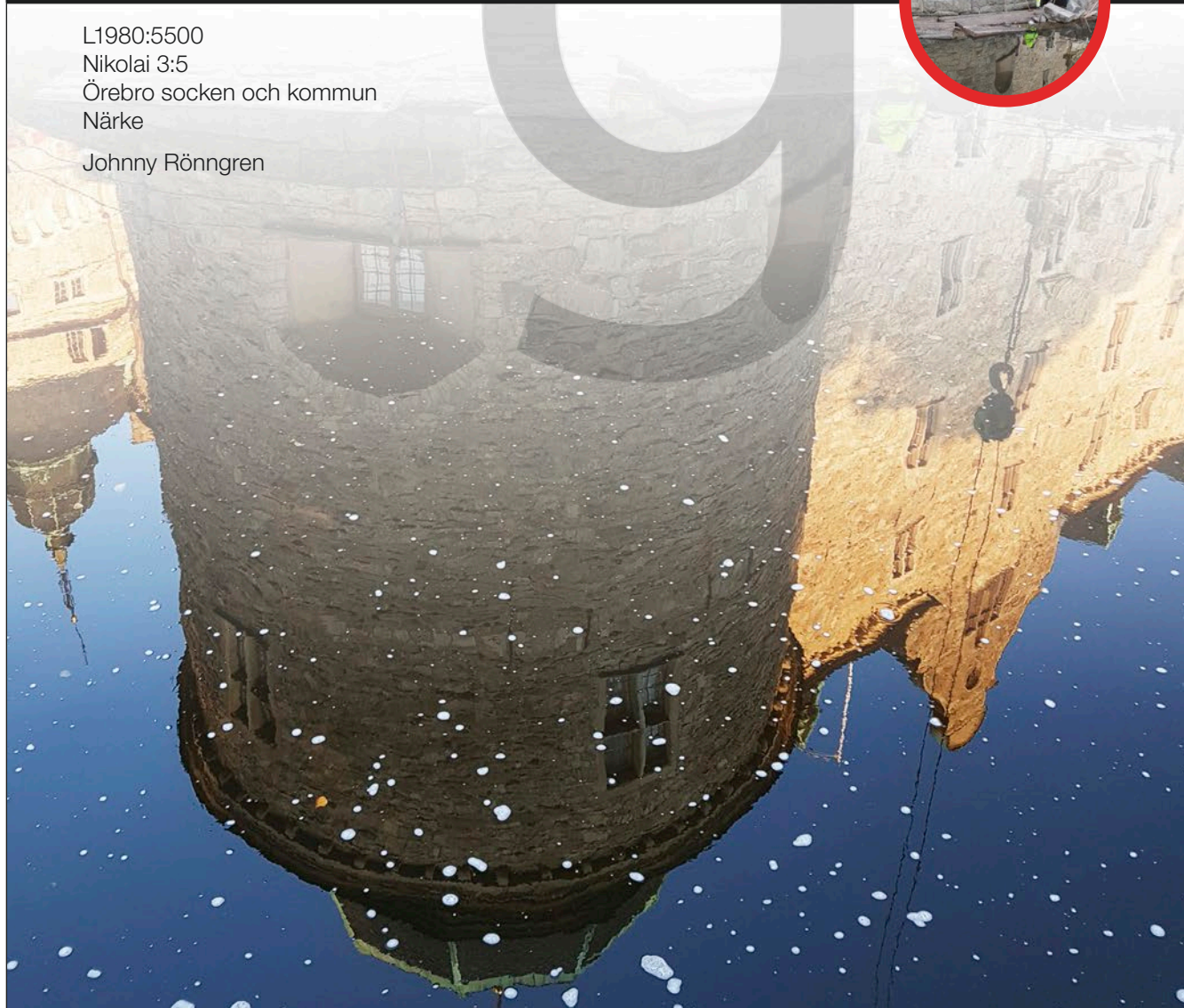

Reparation av strandmuren vid sydöstra tornet, Örebro slott

L1980:5500
Nikolai 3:5
Örebro socken och kommun
Närke

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med platsen för
schaktningsövervakningen markerad i rött.*

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:11

Författare	Johnny Rönngren
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Vid basen av den sydöstra rondelltornet löper en strandmur på vilken reparation utfördes på grund av sättning.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:11

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Reparation av strandmuren vid sydöstra tornet, Örebro slott

L1980:5500
Nikolai 3:5
Örebro socken och kommun
Närke

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-7476-2018

Tekniska och administrativa uppgifter

Län Örebro
Kommun Örebro
Landskap Närke
Socken Örebro
Fastighet Nikolai 3:5

Fornlämningsnummer L1980:5500
Lämningstyp Slott/herresäte
Datering Slott/herresäte

Typ av undersökning Arkeologisk undersökning
i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum 2019-01-17
Länsstyrelsens diarienummer 431-7476-2018
Uppdragsnummer i Fornreg 201900798
Arkeologgruppens projektnummer P19003

Projektledare Johnny Rönngren
Fältpersonal Johnny Rönngren

Undersökningstid 2019-09-26 till 2019-10-15
Exploateringsyta 10 löpmeter
Undersökt yta 10 löpmeter
Inmätningsteknik Manuell inmätning
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

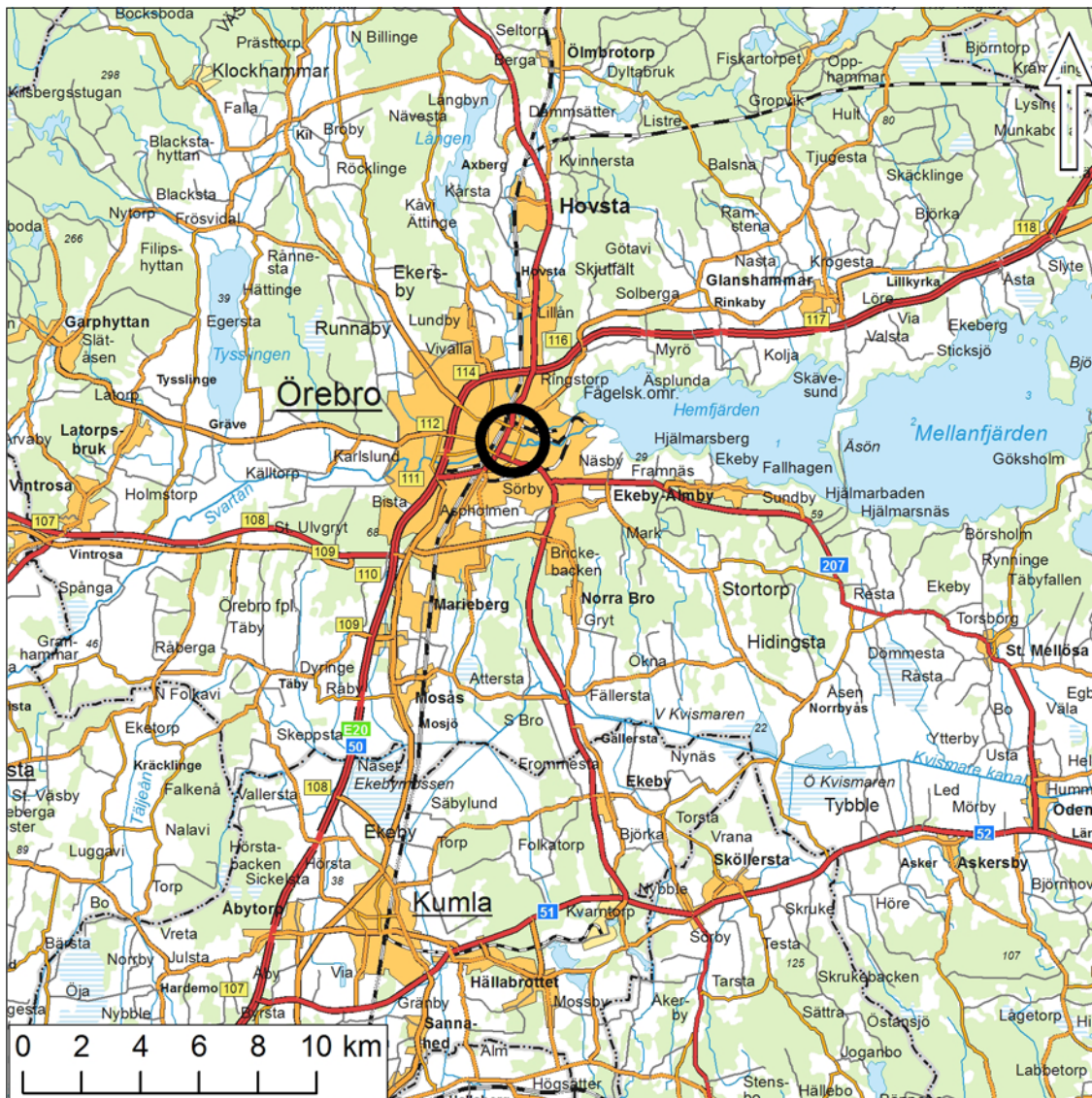
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd påträffades.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Tidigare undersökningar	6
Syfte och frågeställningar	7
Metod	8
Resultat	9
Tolkning	12
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	12
Referenser	14
Bilagor	15
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	15
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	15

Figur 1. Karta över Örebro med den aktuella undersökningsplatsen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

I samband med att en sträcka om cirka 15 meter av den södra strandmuren vid Örebro slott skulle repareras utfördes en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. En arkeolog övervakade arbetet i samband med att ett schakt öppnades bakom stenmuren innan strandmurens stenar bortplockades. Bakom strandmurens stenar fanns en stenfyllning av "misslyckade" stenar, vilka istället nyttjats som bakfyll. Av tornets murliv bakom strandmuren observerades att stenar försvunnit och att stora delar saknade bruk. Sannolikt skedde det på grund av det förfall hos slottet som föranledde att strandmuren anlades under 1760-talet. Strandmurarnas syfte har varit att förhindra erosion från Svartån som riskerade att underminera slottsbyggnaden.

Inledning

Då delar av den strandmuren till det sydöstra tornet hos Örebro slott (L1981:5500) riskerade att rasa ut i Svartån vid uteblivet underhåll, utfördes en renovering av muren. Stenarna plockades bort och jorden bakom den ersattes med grus och singel. Stenarna monterades därefter upp igen. I samband med renoveringen utförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län (Lst dnr 431-7476-2018). Arbetet utfördes mellan den 29 september och 15 oktober 2019. Uppdraget bekostades av Statens fastighetsverk.

Bakgrund och kulturmiljö

Örebro slott är beläget i norra delen av staden där en grusås och Svartån möts. Platsen är strategisk då den överblickar och kontrollerar handelsvägarna. Den äldsta källa som omnämner en befäst byggnad i Örebro härrör från år 1364 (SDHK:8485).

Det aktuella arbetet utfördes på slottets södra strandmur. Strandmuren uppfördes vid ett omfattande renoveringsarbete på slottet som utfördes under åren 1758–1764. Renoveringsarbetet föranleddes av en längre tids förfall från 1650–1750 där bland annat flera ras inträffade på terrasserna, bröstvärnen och även på det nordvästra tornet. Strandmurens syfte var att utgöra skydd mot vattnet som tidigare underminerat slottsbyggnaden (Geijer 2002:12–13).

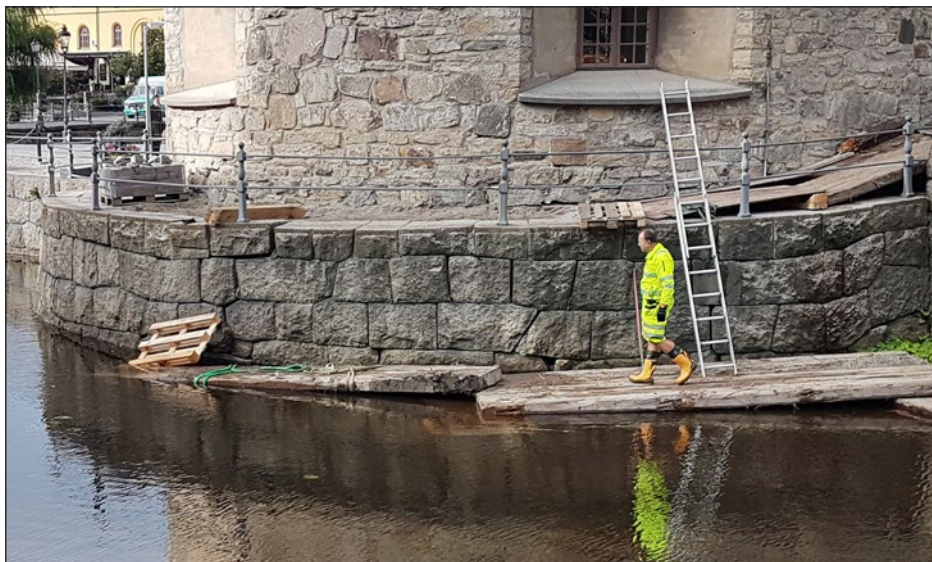
Figur 2. Undersökningen utfördes vid sydöstra tornet i Örebro slott, L1980:5500. Skala 1:8 000.

Tidigare undersökningar

Under de senaste åren har ett flertal arkeologiska undersökningar utförts i samband med en större ombyggnation av slottets källarvåningar (se Rönngren 2013). År 2018 och 2019 har undersökningar även utförts på slottets yttre delar. År 2018 företogs en liknande undersökning då delar av den norra strandmuren riskerade att rasa vid utebliven renovering (Rönngren 2018). Då observerades att delar av strandmurens baksida var utfylld av stenar från den tidigare rivna så kallade "fyrkanten". År 2019 undersöktes delar av den västra terrassen varvid terrassens grundmur påträffades (Balknäs 2019).

Syfte och frågeställningar

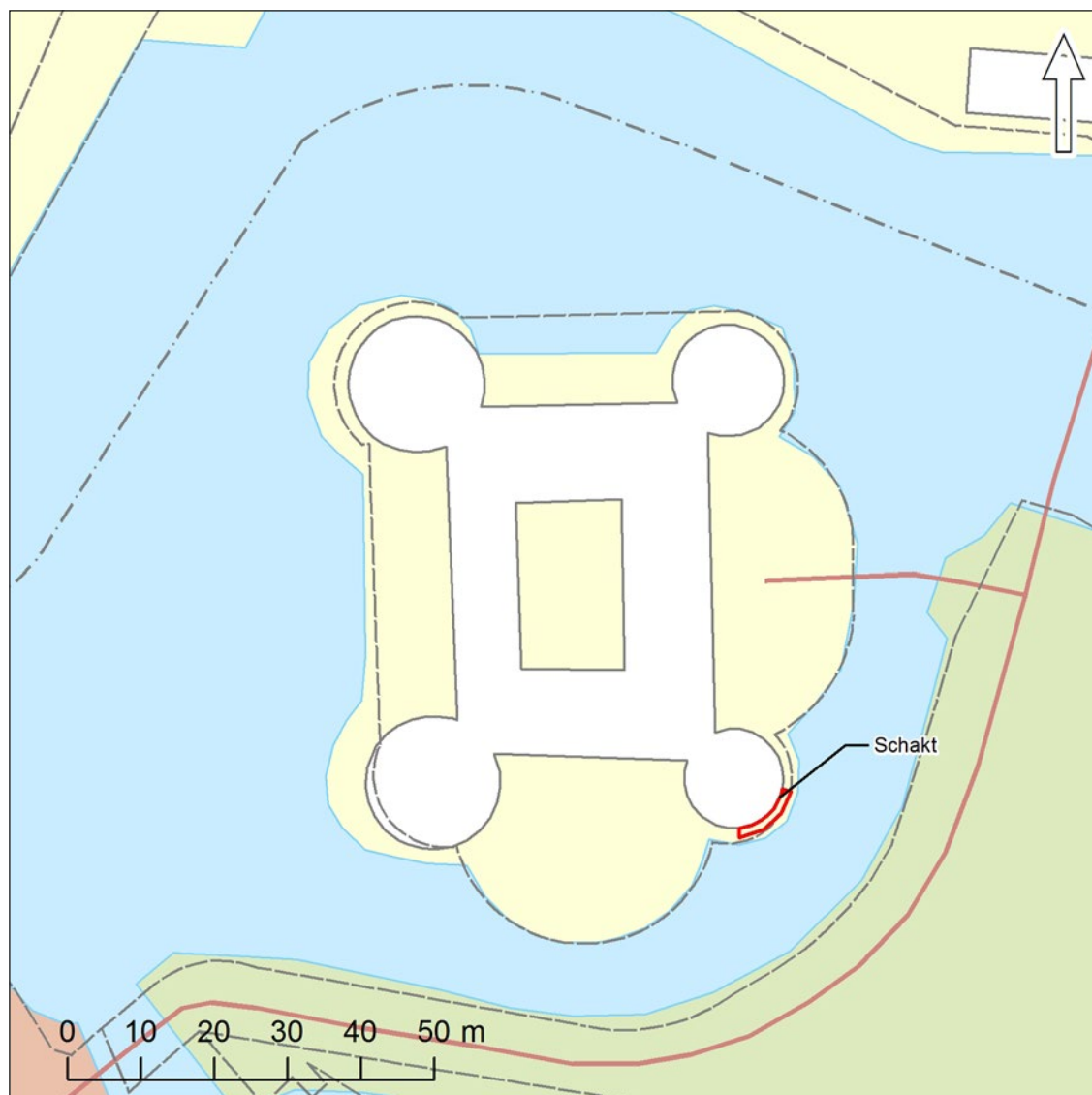
Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen.

Figur 3. Ovanför lastpallen, i bildens vänstra del, syns sättningen i strandmuren, vilken föranledde att cirka 15 meter av strandmurens behövde bortplockas och återställas. Foto från öster.

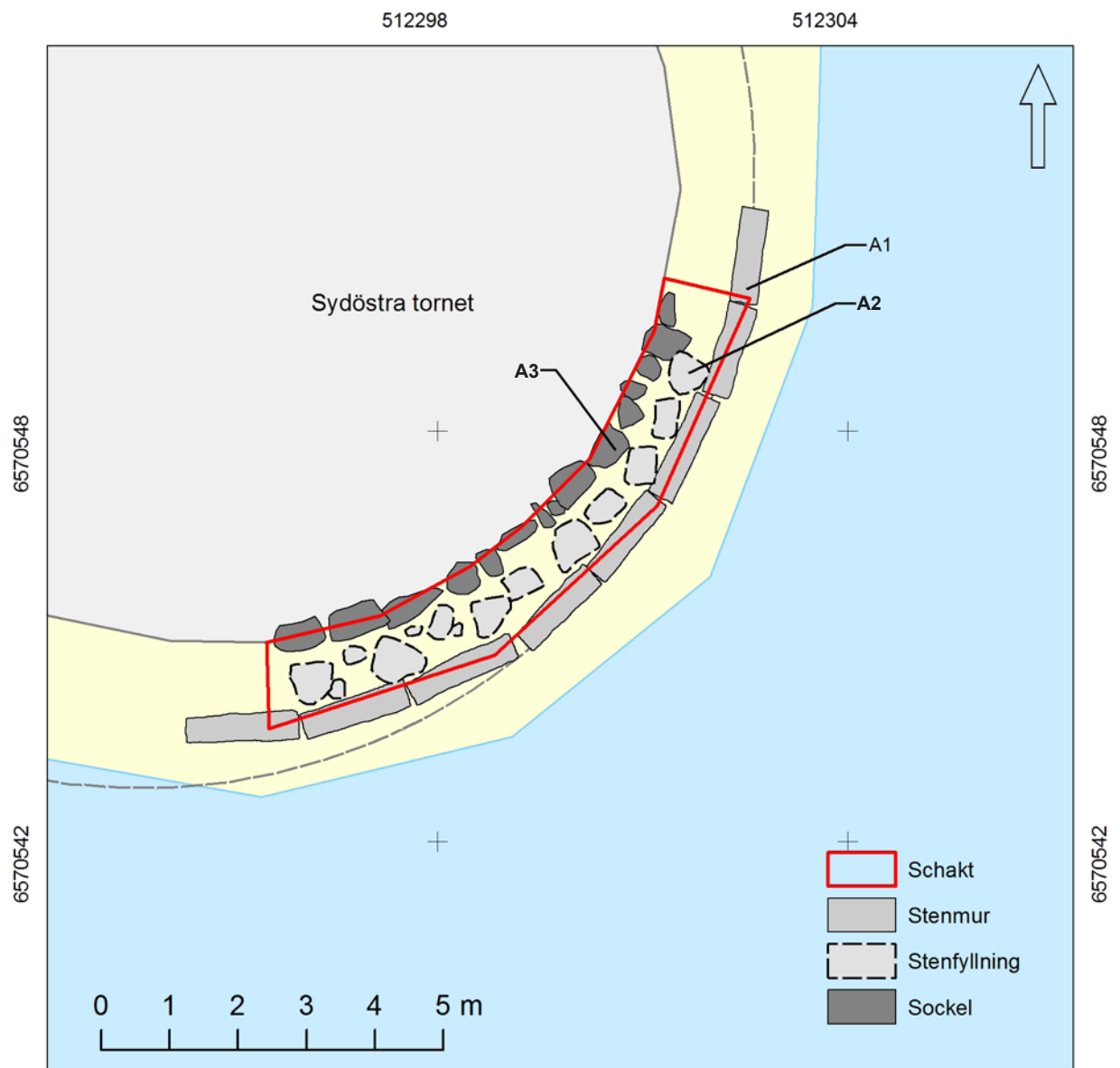
Figur 4. Vid schaktarbetet övervakade en arkeolog då grävmaskin grävde ned till nödvändigt djup. Här i bild syns toppen på de stora stenar som användes som bakfyll bakom strandmuren. Foto från söder.

Figur 5. Undersökningen berörde den sydöstra delen av slottets sydöstra torn. Skala 1:1 000.

Metod

Den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning innebär att en arkeolog närvarade vid schaktningsarbetena. Tanken var att om arkeologiska lämningar påträffades skulle arkeologen temporärt stoppa schaktningen för undersökning, provtagning och dokumentation. Därefter skulle schaktningsarbetena återupptas. Arbetet genomfördes med skiktvis avbaning med maskin ned till den nivå som entreprenören behövde för att utföra sitt uppdrag. Fälтарbetet utfördes inte kontinuerligt mellan de ovan nämnda datumen utan arkeolog närvarade vid enskilda tillfällen då schaktarbeten utfördes. Däremellan utförde entreprenören arbete där inte arkeolog behövde närvara så som vid bortplockning av strandmurens stenar. Schakt dokumenterades skriftligt och fotograferades. Mätningarna överfördes till ArcGis 10.3.1 för bearbetning.

Figur 6. Principplan över de konstruktioner som påträffades. Tornets grundsula (A2), strandmuren (A1) med stenfyllningen (A3) emellan. Skala 1:100.

Resultat

Vid arbetet grävdes ett schakt om cirka 11 meter och 1,4 meter brett där man grävde från murlivet ut till strandmurens kant (A1). Schaktet grävdes ned till omkring 0,9–1,1 meters djup.

Överst utgjordes strandmuren av ett lager gatsten med sättsand under som sträckte sig ned till omkring 0,2–0,3 meters djup. I sättsanden fanns även åskledare nedgrävd. Under sättsanden påträffades strandmurens bakfyllning som utgjordes av en blandning av större stenar med en storlek om 0,6–1,1 och mindre flata oskärviga upp till 0,4 meter stora (A2). Samtliga stenar

Figur 7. Bakom strandmuren låg en stenfyllning av huggna stenar som tolkades vara "misslyckade" stenar, vilka kom att nyttjas som fyllning istället för att ingå i strandmuren. Ovanpå strandmuren syns även de rikliga mängder skärviga stenar, vilka tillkommit då strandmurens stenar tillhuggits på plats. Foto från söder.

visade spår på att vara huggna eller ha uppkommit i samband med huggning av större stenar. De större stenarna i bakfyllet var delvis kvaderhuggna och troligen tilltänkta som stenar till strandmuren, men hade möjligen ansetts som felhuggna och istället används som utfyllnad. Strandmurens stenar och stenarna i bakfyllet var inte fogade i varandra. De mindre, skärviga stenarna har uppkommit i samband med att större stenar tillhuggits. De har därefter använts vid utfyllning samt vid kilning av strandmurens insida.

Figur 8. Rester efter tornets sockel som visade spår av förfall då stenar föreföll saknas emellan håligheter.

Figur 9. Slottets sydvästra torn saknar strandmur. Här syns vid basen en fasad sockel. Foto från söder.

Tornets murliv övergick vid 0,3 meters djup till en förmodad sockel som sköt ut 0,3–0,5 meter (A3). Sockeln föreföll skadad då stenar saknades och det fanns håligheter mellan stenarna som gjorde att det fanns risk att stenar skulle rasa ned om man försökte rensa fram stenarna. Det var därmed inte möjligt att se tydliga spår ifall det sydöstra tornets bas haft en sockel liknande det sydvästra tornet som har en fasad sockel.

I schaktets södra ände påträffades en äldre reparation som troligen orsakat de problem som orsakat sättningen. Vid 0,6 meters djup påträffades ovanpå de större utfyllnadsstenarna, vällagda flata stenar, fogade med puts. Entreprenören som arbetade med restaureringen av strandmuren menade att detta var spåren efter en lagning från 1900-tal där man tidigare utfört en reparation av strandmuren och därefter täckt med flata stenar med bruk emellan. Detta täta lock fick därefter vatten att ansamlas under längre tid vilket orsakat strandmurens sättning.

Tolkning

Under åren 1758–1764 utfördes renoveringsarbeten runt om på slottet där man bland annat lät uppföra en strandmur. Inför detta har sannolikt det berörda tornets bas under en längre tid förfallit då det underminerats av den strömmande vattnet. Man har då inte besvärat sig med att reparera tornet utan istället anlagt strandmuren utanpå murlivet som en förbättrande åtgärd. Då tornets bas befanns i ett sådant eroderat och förfallet skick var det inte möjligt att tydligt utläsa hur det ursprungligen sett ut. Har basen varit försedd med en fasad sockel som det sydvästra tornet eller enbart med en enkelt utskjutande bas? I en äldre gravyr över Örebro slott kan man se att tornets bas, vid vattenlinjen, skiljer sig från den övre delen. Dock är det även här svårt att tolka vad gravören försökt återge. Ser vi en utskjutande eller fasad sockel?

Vid strandmurens anläggande har felhuggna stenar, tilltänkta till strandmuren, samt övriga skärvstenar som tillkommit vid stenhuggning kommit att användas som bakfyll.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen har uppfyllts då lämningarna dokumenterats, daterats och relaterats till en historisk händelse som kan kopplas till skriftligt källmaterial.

Figur 10. Det sydöstra tornet sett från söder, avporträtterat i gravyr från omkring år 1700. Vid vattenlinjen syns att tornets bas skiljer sig från den resterande delen av tornet. Källa: Suecia antiqua et hodierna, Kungliga biblioteket.

Referenser

Tryckta källor

- Balknäs, N. 2019. *Strömparterren och södra slottsterrassen*. Arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakningar. Stadlager L1980:4669 och slott/herresäte L1980:5500, Örebro socken och kommun, Närke. Arkeologgruppen rapport 2019:55.
- Geijer, M. 2002. *Örebro slott – från 1700-tal till 2000-tal*. Göteborgs universitet. Avdelningen för Kulturvård 2002:3.
- Rönngren, J. 2013 *Örebro slott – provgropar i västra och norra flygelns källarvåning*. Särskild arkeologisk undersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2013:07.
- Rönngren, J. 2019. *Inför reparation av Norra strandmuren vid Örebro slott*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. L1980:5500, Nikolai 3:5. Örebro kommun och socken. Arkeologgruppen rapport 2019:26.

Arkivmaterial

KUNGLIGA BIBLIOTEKET

Gravyr av Örebro år 1700. Från Suecia antiqua et hodierna,
Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
1	11x1,4	0,9-1,1	Översta 0,3 meter utgjordes av gatsten och bärlager där flertal kablar påträffades. Därunder jordinblandad stenpackning ned till schaktbotten.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek/m	Beskrivning
A1	Strandmur	0,6–1,1x0,4	Strandmuren utgjordes av huggen granitsten med släta sidor.
A2	Stenfyllning	0,7x10	Jordinblandad stenfyllning bestående av huggen sten 0,7-0,9 meter stora. Även flata skärvstenar upp till 0,3 meter stora.
A3	Sockelsten	0,2-0,5x11	Påträffades på tornets murliv vid 0,3 meters djup. Stenarna skjuter ut 0,3-0,5 meter från övriga murlivet. Stenarna 0,2-0,5 meter stora, med puts emellan.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:11

